

adására, holott a kérdést tárgyaló dolgozat már negyedszázada megjelent: *Politikai szatíra Magyarországon a XVI. században.* = ItK 1971. 265–277. és uő: *A Balassi Comoedia és Karádi Pál.* = Keresztény Magvető 1980. 1–2. 39–44.

A német fordítás ürügyén azonban meg kell fogalmaznunk egy olyan megállapítást is, amely elsősorban az RMNy kötetekre, a munkacsoport szakmai felkészültségére és nem utolsósorban a munkákat több évtizede kezdeményező és mai napig irányító Borsa Gedeon tudományos aszkézisére vonatkozik. A magyar irodalomtörténetírás és történettudomány területén nemigen találkoztunk olyan tanulmány-nyal, szintézissel, több szerzős munkával, amelynek szövegét magyarázatok, kiegészítések nélkül, változatlan formában át lehetett volna tenni idegen nyelvre. Ehhez az adatokra támaszkodó szikár megfogalmazás, a szubjektivitás lehető legteljesebb kizárása, a tények tisztelete és tudományos alázat szükségeltetik. A *Régi Magyarországi Nyomtatványok* bibliográfia tudós munkatársi gárdája – nevük megtalálható mind a magyar, mind a német kiadás címlapverzőján – a legmagasabb szinten felel meg ezeknek a követelményeknek és ezzel a nemzetközi tudományosság kívánalmait is messzemenően teljesíti. Tisztelet érte!

NÉMETH S. KATALIN

Franchi, Cinzia: *Occisio Gregorii in Moldavia vodae tragedice expressa. Az erdélyi román iskoladráma kezdetei és forrásai.* Csík-szereda, 1997. Pallas–Akadémia Könyvkiadó. 203 l.

A Magyarországon mintegy két évtizede újra indult és már oly sok értékes eredményt felmutató drámakutatásnak egy újabb terméke látott napvilágot Erdélyben. Szerzője a hungarológia tudományok egyik külföldi művelője, Sárközy Péter a római Sapienza Egyetem magyar tanszéki professzorának egykori hallgatója, Cinzia Franchi. Könyvének tárgya a XVIII.

századi román drámai irodalom egyedüli képviselője, a Grigore Ghica moldvai fejedelem 1777-ben történt meggyilkolásáról szóló furcsa tragédia, vagy ha tetszik, tragikomédia, mely actus bacchanalisticusban végződik. A XVIII. századi kéziratra egy idegen kéz a „ciudațenie literară” megjegyzést írta. Maga a főesemény magában hordozza a tragikumot, de a névtelen szerző sok olyan elemet használ, mely ugyan-csak idegen a főtémától: táncok, káromkodások, profán imádságok, sirató búcsúzó, bak-hoszi énekek stb. A magyarul, románul, németül, latinul, cigányul elhangzó betétek, a comedia dell'arte-féle epizódokkal, némajelene-tekkel, komikus intermediumokkal, az említett énekekkel széttördelt szerkezet, a többnyelvűség – mint „az erdélyi közönség speciális többnyelvűségi helyzetéhez alkalmazkodás” – hűen tükrözi a darabban az erdélyi multikul-turális valóságot.

Görögkatolikus, másként unitus iskolai produkcióról lévén szó, csak helyeselhető, hogy Cinzia Franchi az első fejezetekben az erdélyi románság vallás- és iskolatörténetét ismerteti. Az unitusokét részletesebben, de foglalkozik a ve-lük ellentétben, harcban álló ortodoxokéval is.

A XVII–XVIII. század fordulója táján létre-jött unió előtt az erdélyi románság általában pro-
testáns kollégiumokban tanult. A XVIII. szá-
zadban a román értelmiségi – nagyrészt papi
jellegű – gárda főleg unitusokból állt, s ők
részben a magyarországi és erdélyi jezsuita, pia-
rista iskolákban végezték magasabb fokú ta-
nulmányaikat. Lórántffy Zsuzsanna fejedelem-
asszony ugyan már 1657-ben létesíteni akart
Fogarason magasabb fokú román tannyelvű
iskolát, de csak 1757-ben jött létre Balázs-
falván a sintaxist is tanító román iskola, mely
csak 1772-ben egészült ki poétikai és retorikai
osztályokkal.

Az erdélyi román színjátszás a balászfalvi
iskolához kapcsolódik. 1754-től itt tanított Gri-
gore Maior, később unitus püspök. Az ő nevé-
hez fűződik az első ismert román iskolai szín-
játszás.

1755-ben két tanítótársával és a diákokból
toborzott vállalkozókkal a karácsonyi ünnepek

alatt „in vestibus ad Comoedias induti” több erdélyi várost felkerestek és 4-5 román énekből meg a királynak öltözött személy beszédéből összeállított produkciót adtak elő. Egy iskolás kürtölt, három személy – közülük két cigány – zenélt. A királyon kívül két püspöknek öltözött szereplő előtt két angyal – mellükön ikonnal – haladt zászlóval. Szászsebesről Gyulafehérvárra, onnan Alvincre mentek, áthaladva falvakon a parasztok és számos kíváncsi érdeklődésétől kísérve. „Vízkeresztkor 80 forintokkal tértek vissza.”

Többet tudunk arról a román nyelvű, írott formában is fennmaradt certamenről, melyre Cinzia Franchi talált rá Kolozsvárott az állami levéltárban lévő balázsfalvi iratok között és szövegét közölte a jelen kiadvány függelékében. Két szereplőcsoport közt folyik a párbeszéd: a dogmákat jól ismerő, hagyományokat védő atyák és az egyesülést teológiai és dogmatikai érvekkel támogató fiak közt. A dialogusokat egy-egy, az ortodox zsoltafoskönyvből vett éneklő gyermekkorú szakítja meg, ezzel is meg akarván nyugtatni a hagyományokhoz ragaszkodókat, hogy a fiak az ősök hitével, liturgiájával járnak a római egyház útján. A szerző meggyőzően bizonyítja, hogy az 1761-ben a békéltetésre Balázsfalvára érkezett Buccow generális látogatásakor elő is adták a hitvitát.

A könyv nagyobb része a Grigore Ghica moldvai vajda személyéhez kapcsolódó különös drámáról szól. (Említésre érdemes, hogy a pozsonyi evangélikus gimnáziumban az 1770-es évek végén a meggyilkolt vajdával kapcsolatban év végi declamációban foglalkoztak a fenyegető újabb török–orosz háború lehetőségével.) A műfaji keveredést jól példázó drámában, három színben a vajda sorsát mutatja a játék. Az elsőben a vajda consultatiót tart tanácsosaival, hogy Ausztriához és Oroszországhoz társulva, elszakadjon a töröktől. A tanácsosok nem ellenzik a vajda tervét. Két közjáték után a vajda új titkárt választ, aki nyolc nyelven beszél. A második kép a szultán udvarába vezet. A tanácsosok beárlják a vajdát, majd három interscenium közbejötté után kitervelik a megölését. Ez a harmadik jelenet tárgya. Újra a

vajda székhelyén vagyunk. A szultán követe betegsége ürügyével látogatására hívja Grigoret. A török katonák rárohannak, megölik. A vajdáné sirató énekét (magyarul) ezután egy újabb scenában halljuk.

A főtémát lépten-nyomon olyan szerteágazó, jelentésben és megjelenítési módokban változatos jelenetek szakítják félbe illetőleg követik, hogy a fődarab tragikus jellegét mókás farsangi játékká változtatják. Tragédia és bohózat egyedülálló keveredését példázza a színjáték.

Még mielőtt a *Preambulum* tragikus hangú strófái ismertetnék a vajda sorsát, a szűkszavú rendezői utasítás szerint – a rendezői utasítások mindig latin nyelvűek! – őt néma jelenetben előre lepergetik a véres eseményt: hullanak a katonák, „lennyomják”, megfojtják a vajdát (*Occiduntur milites – Opprimitur Voda – Strangulatur*). Negyedik mozzanatként a „Turris” szó bizonyára várostromlásra utal. Az egész „Tragédiát” eltáncolhatták, mozdulatokkal, taglejtéssel, arcjátékkal sokmindent kifejezhettek, előre érzékeltethettek. A *Preambulomot* követőleg az őt zsoldos vagy rabló (*latro*) tánca ugyanazon hangulatot erősíthette. Logikailag beleillik a főcselekménybe a cigány jóslata a hagmaórából, amikor a vajda a csillagok állásából akarná kiolvasni a jövőt.

A darab első, szöveget is nyújtó *Intermediuma* a főcselekmény első képe után következik, a fonóban játszódik. A magyar diákköltészetből, iskolai komédiából ismert vénlányparódia. De itt az anya átkozza meg a fonóba hiába várt legényeket. Kérő jelentkezik, jegyajándékot cserélnék. De azért a leányt elviszik a vásárba, ahol a vásárbíró hangos szóval árulja, felsorolva hozományát. A kérő magának tartja. A rendezői utasításokban ugyanitt még közjáték van jelezve a vásárban, de szöveg nélkül. Két *intermedium* zárja a szultán udvari jelenetét. Cigánygyerekek játszadoznak, egy *Alvare* nevű személyt megölnék. Néma jelenet volt ez is, bizonyára mimikával, kézmozdulatokkal tették érthetővé a történést. A másodikban az asztalnál ülő orvos gyógyítja a hozzát hozott betegeket. A fájósfogúnak lisztelt tömi be a száját, a hasfájósnak kihúztatja a nyelvét.

A harmadik képben beteljesedik a vajda sorsa. De a játék további részében is szó esik róla. Halálát mindjárt követi feleségének magyar nyelvű sirató éneke. Egy cigány románul prédikál a vajda haláláról, majd cigányul énekel. Utána a vajda pásztorrá lett titkára latin és magyar versekben dicséri a pásztoréletet. Énekének befejeztével újra megjelenik a vajda felesége, hogy német versekben sirassa el urát. (Ennek szövegét a kézirat nem tartalmazza.)

A játék záró része a Bacchus-jelenet. A farsang istene magyar énekében evésre, ivásra, táncra biztat. Majd egy hordón megírja végrendeletét és fel is olvassa azt. Ebben szétszítja testét végtagostul, belsőségestül; tanácsokat ad, melyek ellenkeznek a megszokott erkölcsi szabályokkal. Ez alatt néma jelenet játszódik le: megjelennek a színen a vajda áruló tanácsosai és az orvos; Judást keresik és megtalálják, amint éppen felakasztja magát. És az ördög mindnyájukat elragadja.

A román nyelvű dráma terjedelméhez képest a magyar nyelvű versbetétek aránya jelentős, szövegszerűleg annak egyheted része. A vajdáné sirató éneke, egy idillikus pásztorének és egy bordalszerű farsangi ének a népi énekmondás nyelvi állagát tükrözi. E versbetétek jelenléte a román szerző többnyelvűségének a bizonyítéka, és talán feltételezi a magyar nyelvű nézőközönség részvételét is. Kétségtelen,

hogy ettől függetlenül, az ismeretlen szerző-rendező legtöbb gondot a hatáskeltésre fordított. Feltételezhető, hogy ezért hányt fittyet a drámaszerkesztésre. A játékot szétszabdalgák a nagy tarkabarkaságot mutató betoldások, a történet mozzanatait eltáncoló, a gondolatokat, érzelmeket mimikával érzékeltető *scena muták*, tréfák, a főcselekménytől független, máskor azt közvetítő, továbbvivő groteszk vagy a népi életet bemutató közjátékok, átvitt értelmezések. Talán nem merészség a tudatosságot feltételezni, bár a román iskolai színjátszásnak ez az egyetlen fennmaradt emléke, és ismeretlenek az előzmények. A szerző azonban az erdélyi iskolák színjátszásában számos példát láthatott. Cinzia Franchi könyvének egyik érdeme, hogy több ízben rámutat a kor drámai műfajainak nyomaira.

A balázsfalvi dráma létezéséről az első hírt Göbl (Gáldi) László adta még 1933-ban a Debreceni Szemlében. A szöveg első betűhív kiadása Lucian Drimbatól származik 1964-ben. Nem kis érdeme a jelen kiadványnak, hogy a *Függelékben* tartalmazza az egész dráma magyar fordítását (123–162. l.). De olvasható itt az 1661-ben játszott *Scolasticilor de la Blaj facere* hitvita is, román szöveggel és magyar fordításban (185–197. l.).

VARGA IMRE